

UR NYHETERNA

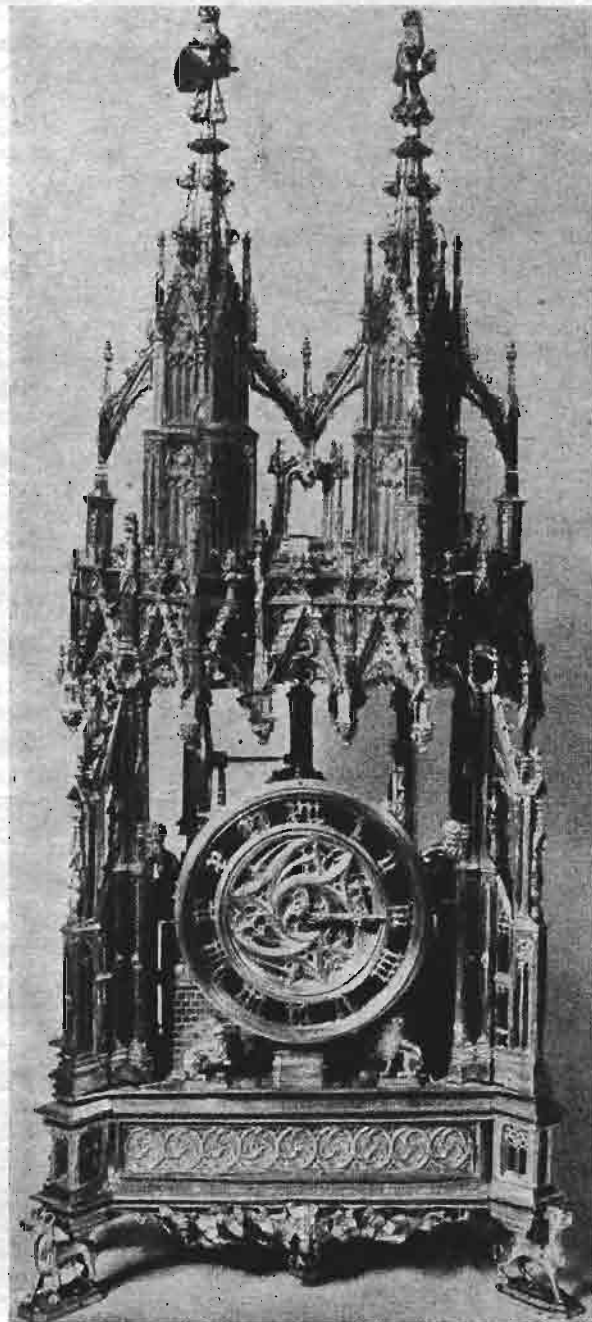
TIDNING FÖR URTEKNIK OCH URHANDEL

Årg. 16

Jan. 1959

Nr 1

Filip den godes av Burgund fjäderur

Det s. k. burgunderuret från 1430-talet.

På grund av att man förmenat, att Filip den godes av Burgund ståndur är äkta, har man ansett, att fjäderuret till-

kommit c:a 1435. Uret ifråga har snäcka, spindelhämmning, slagverk och har ursprungligen haft tre rörliga figurer.

Enigheten om urets ålder har aldrig varit fullständig och det är många forskare, som velat rucka på dateringen.

På sin tid var den danske experten Bering-Liisberg högst kritisk mot dateringen och hans inställning ha många experter delat. Frågan tas upp av Alfred Leiter, Pforzheim i "Die Uhr". Han ställer problemet: äkta eller falskt ifråga om Filip den godes ur. Huruvida frågeställningen kan tillspetsas så, är väl tvivelaktigt. Den gäller ju närmast urets ålder utan avseende på, om det är en förfalskning eller ej.

Leiter har primärt utgått från urets vackra gotiska foder, vilket utan tvivel är ett arbete från början av 1400-talet. Den arkitektoniska formen i vissa metallarbeten började då och höll sig sedan fram till renässansen. Det var huvudsakligen relikskrin och monstranser, som gestaltades på detta sätt. Det är också Leiters mening, att Filip den godes ur helt enkelt är en ombyggd monstrans eller ombyggt relikvarium.

Monstransen är, som bekant, det heliga kärlet, vari den invigda oblaten (hostian) inneslutes inom rundslipat glas eller kristall, så att den är synlig. Monstransen (av lat. ord, som betyder "visa", "hålla synligt") fördes ofta i de religiösa processionerna.

Leiters mening är nu den, att uret kan ha inbyggts i en monstrans, vilket faller sig ganska naturligt, eftersom den med glas täckta öppningen i monstransen är rund. Urtavlan på Filip den godes ur är också av en proportion, som väl harmonierar med monstransöppningen.

Naturligtvis, framhåller Leiter, kan uret också ha inbyggts i ett relikvarium utan att ändringarna behövt bli vidare stora. Relikgömmorna måste i alla fall ha måst tagas bort och det är ju möjligt att så gjorts. Detta skulle då ha medfört, att en del av bakgrunden vid urtavlans nederparti dekorerats med ett imiterat murverk. Just denna senare detalj har Leiter särskilt pekat på och fömenar, att underpartiet vittnar om en senare tid än fodret i övrigt. Anmärkningen är ej utan fog; det imiterade mursättet hör snarast hemma i renässansen.

Men det finnes även andra skäl, som tala för, att uret kan vara yngre än fodret.

Uret dök upp 1835 och dess förhistoria känner man ännu ingenting om. Det

kom i marknaden, då fursten Collaltos samlingar i slottet Breitensee vid Wien skingrades. En bekant fornforskare, Edlern von Leber, köpte då uret. Ur-experten Bassermann-Jordan hörde talas om uret och studerade det också. Genom Bassermann-Jordan fick den kände samlaren och urexperten Marfels reda på uret och han försökte då få köpa det. Detta misslyckades, då den österrikiska lagen förbjöd export av konstföremål. Marfels lyckades emellertid övertyga myndigheterna om, att uret just inte hade något värde och så fick han utförelsetillstånd på uret. Med rätta ställer Leiter frågan: visste Marfels på detta stadium, att uret ej var från tiden eller var det endast för att göra en god affär som han nedvärderade det?

I varje fall erbjöd Marfels museichefen, professor Werkmeister i Dresden att få köpa uret; priset uppges ha varit c:a två och en halv miljon. Med anledning av erbjudandet genomgick uret en närmare granskning; det var för övrigt hemma hos en herre vid namn Pleissner i Dresden. Närvarande voro hrr Marfels, Bassermann-Jordan, Werkmeister, Pleissner samt ytterligare en herre. Undersökningen tog flera timmar i anspråk och slutet på visan blev, att Werkmeister ej var övertygad om urets tillkomsttid c:a 1430 och därför blev det intet köp av. Uret deponerades därpå i Dresden Salon.

När Marfels år 1925 gifte om sig, företog han en Amerikaresa med sin fru. Han tog då uret med sig för att sälja det där. Detta lyckades ej, vare sig nu priset var för högt eller man närde den tanken, att det ej var från angiven tid.

Emellertid hade Marfels resa kostat en hel del pengar och spekulationen med uret hade misslyckats. För att reda upp sin ekonomiska situation pantsatte han uret för 120 000 mark hos bankdirektör Najok i Frankfurt. När så Marfels dog, kunde sterbhuset ej inlösa uret, som därigenom blev Najoks egendom. Najok lämnade emellertid sin bankanställning och blev chef för Felsenbrauerei i Dresden och uret kom sålunda åter till Dresden. Här stod uret åter som deposition i Dresden Salon åren 1936—42. Najok försökte upprepade gånger sälja uret utan att lyckas.

I Hitlers tredje rike väcktes inom SA det förslaget, att varje SA-man skulle lägga tio pfennig och för summan skulle uret köpas och ges Hitler i present. Rikskansliet ställde sig dock avvisande till gåvan och så blev det intet av med förslaget. Även nu har man anledning att säga: varför?

Chefen för Germanisches Museum i Nürnberg, dr Kohlhaus, kom emellertid till Dresden och köpte uret för ej beaktadt pris och här är nu uret uppställt till var mans beskådande.

Att uret nu äntligen fått sin placering är ju lyckligt och ännu bättre är det, att det är Nürnberg, som fått ta hand om det, där just så många arbeten av detta slag framställts i gamla dagar.

Förr eller senare kommer man nog att låta en kommission granska uret för att få dess ålder bestämd. En av dem, som varit med om att närmare granska "Burgunderuret" är den framstående experten professor Kaftan i Wien. För sin del är han av den uppfattningen, att uret i fråga ej kan vara ett arbete från 1400-talet och han har meddelat Leiter, att en av orsakerna till denna hans ståndpunkt är, att de skruvar som förekomma i uret, ej förekomma så pass tidigt, i alla fall först efter 1450.

Urets datering blir sålunda enligt Leiter, att själva fodret är ett gotiskt arbete från 1400-talets början och har ursprungligen hyst ett relikvarium eller en monstrans. I denna har sedan omkring 1550 inbyggts det ur, som fortfarande är tillfinnandes. Därigenom är "Burgunderuret" värdelöst som vittne på fjäderns användning i ur före 1500.

Konsthistoriskt uppvisar fodret samma uppbyggnad som en del andra kända relikvarier och monstranser, vilkas ursprungsort är Aachen och förmodligen hör Filip den godes urfoder till denna skola. Att uret överhuvud taget kunnat hänföras till denne furste beror på, att fodret bär hans vapensköld.

Man kan fråga sig, från vilken tid man känner till monstransur, d. v. s. ur, som byggts med monstransen som förebild. Så vitt känt är, finnes i Victoria and Albert Museum i London ett sådant ur. Det är byggt år 1564 i Augsburg av Jeremias Metzger och visar timmar och minuter och har klockan placerad i sockeln.

Filip den godes ur har ej före 1835 utgetts för att vara från 1430-talet. Den uppgiften är en senare 1800-talsreflexion. Uret är, såvitt man nu kan bedöma det, ej gjort för att vara från 1400-talet och kan därför ingalunda kallas för förfalskning. Uret är äkta nog, det är dateringen från 1800-talet, som kan vara felaktig. Och det är denna ev. felaktiga datering, som flyttat det fjäderdrivna uret bakåt till 1430-talet. Att få den frågan klarlagd är av största vikt för det mekaniska urets historia. Filip den godes ur är givetvis ett värdefullt ur ändå, även om det faller bort som bevis för urfjäderns utnyttjande på 1430-talet.

Helt omöjligt är det givetvis ej, att man någonstans i någon gammal urkund kan spåra uret och få något ljus över dess förhistoria och Alfr. Leiter har med energiskt intresse tagit upp de spår, som finnas och följer dem och det är att hoppas, att något skall leda till resultat.

Utkommer med ett nr varje månad.

Ansvarig utgivare:

Chefsurmakare Bertil Nilsson

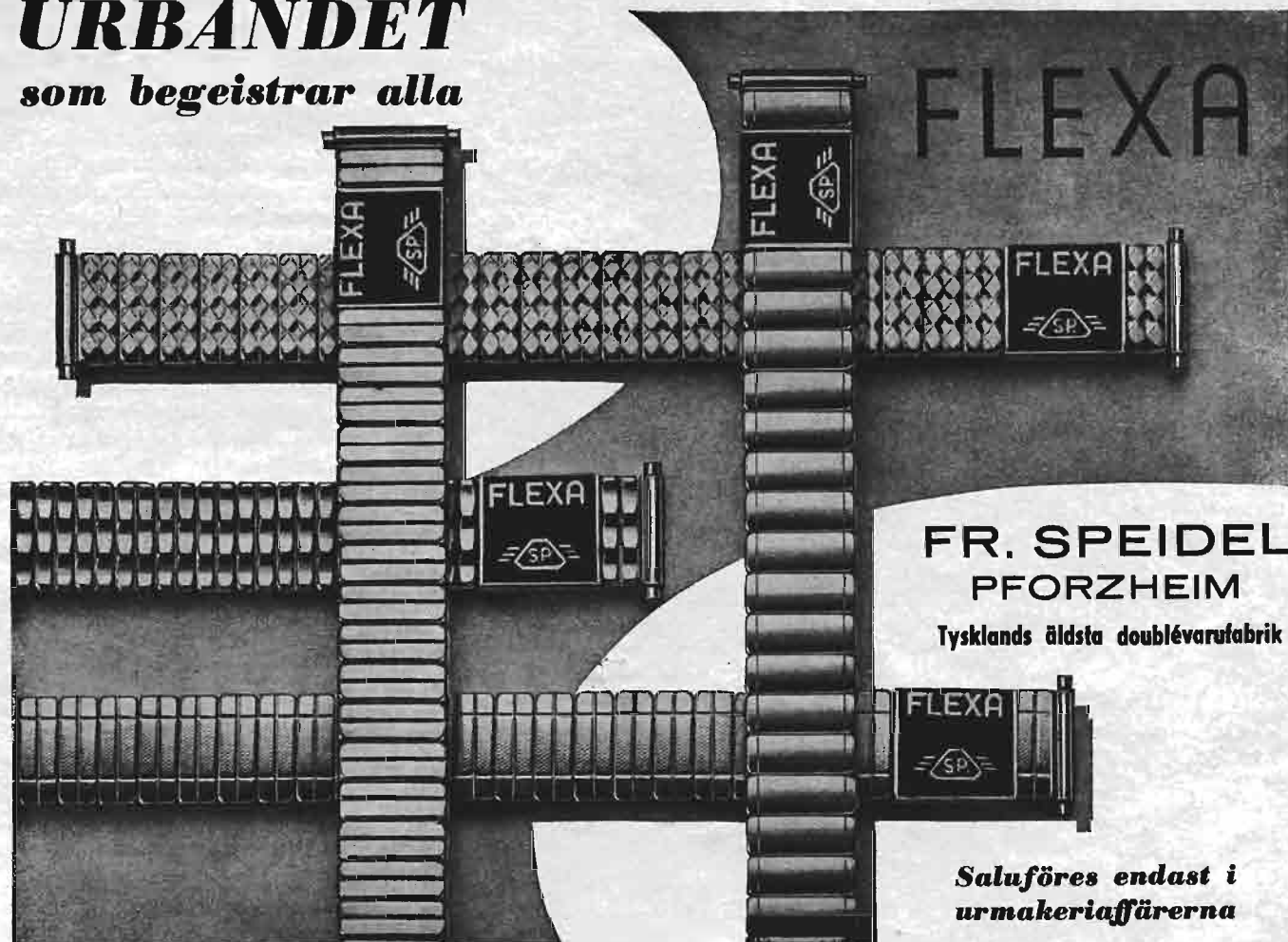
Redaktionens adress:

Stortorget 3, Malmö. Telefon 714 45

SYDENS KLINIK- & TRYCKERI A.-B. MÅLMÖ 1959

URBANDET

som begeistrar alla

Ur och kosmisk strålning

Under nu pågående s. k. internationella geofysiska året ha undersökningar gjorts för att utröna frågan, huruvida ur påverkas av den kosmiska strålningen. Som bekant påverkas både människor, djur och växter och andra organismer, metaller, oljor o. s. v. av denna strålning och all sannolighet talar därför också för, att ur påverkas. Rapporterna från skilda vetenskapliga håll ha också bekräftat att så är förhållandet, vilket framgår av en redogörelse, som av Walter F. Steinböck meddelats i "Die Uhr".

Året 1957—58 gick i solprotuberansernas (solfläckarnas) tecken.

När man talar om solfläckarna, så gör man det ju alltid så, att man underförstår deras inverkan på vår jord. Vid stora förändringar i solfläckarna kan man även vänta stora störningar i jordatmosfären o. s. v. Man talar t. ex. om magnetiska störningar, som bl. a. inverka på kortvägs-trafiken o. s. v. Med solprotuberanser mena vi de stegrade eruptionerna på solen, som nå hundratusentals km utanför solen. Det är också bekant, att dessa ovanligt högt nående utstrålningar göra ett, vad man kan kalla, koncentriskt angrepp på jorden och hela det system, vari vi leva och detta betyder alltså, att

allt därigenom röner påverkan av strålningen.

Det normala solljuset, som tillföres oss i viss mängd efter att ha utsatts för absorption av olika slag, tillför oss ej blott värme utan även andra vågrörelser, som äro till gagn för vår hälsa och vårt välbefinnande. Soleruptionerna åter slunga i koncentrisk form sina mycket verkningsfulla stoffarter ut i rymden och nå även jorden, som sålunda drages med i förloppet. Det blir ungefär som vid behandling med en bestrålningslampa, som inriktas på en punkt. En överdosering förorsakar förbränning och åstadokmmer skada, ja, t. o. m. döden. De celler och vävnader, som utsättas för strålningen, påverkas i varje fall. Att solen som bestrålningsapparat har en oändligt mycket större verkningsgrad är tämligen självklart.

Man är van vid att genom solfläckarna få känning av värmeböljor eller köldvågor, vissa sjukdomstyper och andra obehagligheter. För dessa mera betydande förändringar fäster man ej någon vikt vid sådana, som man mindre märker i det dagliga livet och som mest äro av individuell art. Allt stoff, levande eller icke levande, är utsatt för inflytandena från den kosmiska strålningen och det antingen ordnar in sig med

denna eller också sätter sig till motvärn. Resultatet härav uppfatta vi alltså som fördelaktigt resp. skadligt för oss.

En sten, som oavbrutet utsättes för sommarsolens värme, kan efter viss tid springa sönder, metaller tänjas ut av solhettan, växternas livsnerver slappas o. s. v. De, som reagera känsligast, äro människor och djur. Även ur reagera, så märkvärdigt det än låter. Följande iakttagelser rörande uren ha gjorts under året under europeiskt himmelsstreck.

1. Ökat antal fjäderbrott, särskilt hos väckaruren. Fjäderbrotten voro större på senare delen av året än på våren. I vissa fall kunde avslappning i fjädern konstateras. Fjäderbrotten förekommo mera än vanligt t. o. m. i nylivererade väckarur.

2. Störning i gången vid vissa tider på dagen. Starkt, nästan sprängsvis framträdande svängningsförändringar observerades. Förändringarna började vid middagstid och ebbade ut under eftermiddagstimmarna. Dessa iakttagelser gjordes ej blott under soliga dagar utan voro märkbara även när det var molnigt eller vädret var fult.

3. Oljan i uren stelnade alltför fort.

För att närmare ingå på de olika punkterna och börja med nr 1, så är det av gammalt känt, att fjäderbrott förekomma vid alla väderleksväxlingar. De

..Tick..Tack

SMÅPLOCK UR DAGBOKEN...

Nyårshälsning

Stadsvakten eller väktarna motsvarade i gamla dagar ordningspolisen, speciellt nattetid. Denna tjänstemannakår hade att se till, att det rådde hyggligt liv på gatorna, att folk, som inget speciellt uteärende hade, höll sig hemma o. s. v. Men den hade också, som bekant är, att ropa ut, vad tiden led. Det var innan uret hunnit bli varje mans egendom. Väktareropet behövdes också för att folk skulle ha reda på, när ljuset skulle släckas. Den angelägenheten var av stor betydelse i gamla tider, då man måste hålla ett mycket vaket öga på eldfaran..

Väktaren var en betrodd man och en man med ansvar och det är därför ej att undra över, att han stod i gunst hos medborgarna. Därför väntade man också nyårsbesök av honom liksom av en hel del annat yrkesfolk, som brukade ha ärende i huset. Deras ärende var dels

att önska ett gott nytt år och dels — och det var det viktigaste — för att få en slant som tack för gångna årets tjänster.

Den danske konstnären David Mories, som gett så många bilder av danskt folkliv, avbildade en väktares nyårsbesök vid nyåret 1855 och det är den bilden, som ovan återges. Han är klädd i den varma väktarekappan med blanka knappar och märket på bröstet, som visar, att han är i samhällets tjänst. Hans skydd är väktarestaven, den s. k. morgonstjärnan, en stav med pikbesatt huvud, och det var ett vapen, som räckte till i den tiden.

Nu är både väktaren och hans väktarestav ett förgånget kapitel och heminteriören har helt omdanats sedan 1850-talet. Men alla förändringar till trots lever den önskan kvar, som vi forma i hälsningen: *Gott nytt år!*

flesta registreras vår och höst, men också vid starka temperaturfall sommardag. Dessa fjäderbrott förekomma till största delen i länge brukade ur. Nu visade det sig, att fjäderbrott förekommo på ett stort antal nya ur, speciellt väckarur. Att det var just denna typ av ur, som uppvisade de flesta fjäderbrotten, torde samhöra med att fjädern i väckaruret ligger tämligen fri och därför är mera

utsatt för påverkan än fjädern i ett fick- eller armbandsur, som genom fjäderhuset har en skyddsmantel för fjädern.

Fjäderbrottet uppstår, som bekant, genom en förändring i stålet genom exempelvis temperaturförändring, uttänjning eller sammandragning. Men detta räcker ej helt som förklaring.

Vid solfläckarnas (protuberansernas) uppträdande talar man om magnetiska

störningar. I omvandlad form kunna dessa magnetiska störningar även påverka stoffet. Stål har sin egen magnetism. Förändringar i magnetismen åstadkomma en förändring i molekylerna. De nu uppträdande solförändringarna i stålet åstadkomma samtidigt en förändring av dess materia och sträckningsförmågan och elasticiteten är det, som påverkas. Materialets hållbarhet blir lidande härpå.

Genom uppdragningen, som måste betraktas som en i stort sett våldsamt förändring i spänningen, är stålet utsatt för en permanent belastning. Uppdyker nu plötsligt en förändring i materien — och som sådan måste givetvis en polförändring i molekylerna betraktas — så är härmed första steget till ett fjäderbrott taget.

Man måste hålla i minnet, att de vågor, som solen sänder ut, äro kraftvågor, som under normala förhållanden passera genom olika skyddshöljen kring jorden och därigenom försvagas, så att de äro till gagn för denna. Annorlunda är det vid soleruptionerna med sina koncentriskt utsändningar, då materien bombarderas, särskilt den närbesläktade, och påverkas. Molekyler, som genom sin egen kraft kunna hävda sig, duka häftigare och snabbare under för dessa påverkningar.

Begrundar man nu detta sakförhållande, kan man nog våga draga den slutsatsen, att en ökad aktivitet på solen medför ökad risk för brott för vissa metaller. Ur den synpunkten är den tidvis ökade frekvensen av fjäderbrott förklarlig.

Andra punkten ifråga om iakttagna förändringar d. v. s. gångstörningar vid vissa tider på dagen med utpräglad tendens till fortning, så är det svårare att här ge en konkret förklaring. Att fenomenet inträffar är i alla fall tydligt påvisbart.

Ett vanligt armbandsur med det vanliga svängningstalet 18.000 användes vid kontrollen. Uret var visserligen nytt men rengjordes grundligt icke desto mindre. Bästa tänkbara olja användes och provades noga, så att det gick absolut rätt. Uret höll tiden utan mankemang en tid, men så kunde man konstatera visserligen små, men likafullt påvisbara differenser. Den första iakttagelsen var, att uret vid middagstid fortat en aning. När man så på kvällen kontrollerade gången, visade det sig, att uret åter gick som det skulle, men visareställningen angav, att uret fortat sig en smula.

Provet fortsatte. Uret ställdes in och gick vid morgonkontrollen korrekt. Vid middagstid omkring kl. 1 visade uret en fortning på 15 sekunder för att vid sextiden på kvällen gå lika korrekt som på morgonen. Fenomenet upprepades dagligen.

(Forts. å sid. 6)

"Prontos" nya urtavla balanseras av kvartmarkeringarna.

Fickurtavlan har under tidernas lopp skiftat utseende. Innan den vanliga, emaljerade urtavlan fått sin utformning och liksom blivit standardtypen för fickurets "ansikte", prövades, som känt är, många uppslag i skiftande metaller och teknik, målning och mycket annat.

I fickurets nyaste historia har urtav-

Lätt, överskådlig är "Tärnans" förslag till urtavla.

stora kvarterna markerade med breda cirkelsektorer i matt silvertton, medan de mellanliggande fälten äro blanka. Detta pålitliga ur finnes även i guld-dubblé.

Borels cocktailur är ju en uppskattad typ av armbandsur med sin ständigt

Borels "Cocktail" med sin växlande visarskiva är alltid intressant.

lan åter trätt i förgrunden, ej minst beroende på, att uret flyttats ut på armliden och tavlan därigenom blivit synlig. Här presenteras några armbandsur med nya uppslag ifråga om tavlan.

Märket "Pronto" har en väl komponerad tavla av gulvit färg. De fyra kvartpunkterna äro kraftigt markerade med två smala femminuters streck mellan varje. Fattningen kring urglaset är tandad. Det är i övrigt ett ur med försänkt uppdragskrona och centrumsekundvisare.

Den nya variationen av "Tärnan", även med centrumsekundvisare, har de

Boreluret "Society"s urtavla ansluter sig till gammal tradition.

skiftande, rörliga, solrosformade visarskiva i centrum, under vilken de röda visarspetsarna sticka fram. Siffertyperna i guldglans göra sig förträffligt mot den svarta tavlan. Uret är i plastboett, med synligt verk.

"Society" är även ett ur från Ernest Borel. Tavlan här är av vit metall, som prydes med ett nätverk av smala linjer närmast erinrande om ett marmorerat mönster. Mot denna bakgrund stå siffrorna blanka. Uret, som har centrumsekundvisare, finnes såväl i stål som i dubblé, i senare fallet med gul tavla.

Ett nytt, omfångsrikt verk om uret och dess historia har utgivits på VDI-förlaget, Düsseldorf. Författaren är Anton Lübke och titeln är "Die Uhr". Arbetet, som innehåller 476 bilder och 72 teckningar, är uppdelat på fem avdelningar, av vilka den första behandlar de enkla tidmätarna solur, vattenur, sandur o. s. v. och förutsättningarna för deras uppkomst. Andra avdelningen ägnas åt de mekaniska uren tornur, klockspel o. s. v., medan tredje avdelningen behandlar de stora astronomiska och konsturen i kyrkor, rådhus m. fl. Den moderna urtekniken behandlas i fjärde avdelningen. I specialredogörelsen behandlas särskilda urdetaljer såsom pendeln, kuggghjul, fjäderuppdraget, oro, hämning, tappar, lager o. s. v. I sista delen redogöres för självuppdragande uret, det elektriskt drivna uret, kvarts- och kristalluret. I anslutning härtill ges en redogörelse för de problem, som den exakta tidmätningen har att brottas med.

Ursmugglingen är ett ofog, som är mycket svårt att komma tillrätta med. Smugglingen florerar mest i länder med hårda importrestriktioner. England har det t. ex. f. n. svårt med smugglingen. Här har man en tull på 30 % av urets värde och vid försäljningen kommer så därtill en skatt på 30 %. Att det då lönar sig med svarthandel med insmugglade ur är självfallet. Smugglingen har, så vitt man kan se, organiserats i England av ett litet, men effektivt arbetande band. Det insmugglade materialet utbjudes på gatorna och i fabriker och är till stort men för den legala handeln.

Fleurier Watch Co, Schweiz, har firat sekeljubileum. Företaget grundades 1858 av Jules-Samuel Jequier under mycket anspråkslösa förhållanden i Val-de-Travers. Firman, som ständigt utökats, blev särskilt bekant för sina "kinesur"; den var nämligen en av pionjärerna på den kinesiska marknaden. Traditionerna ha vårdats väl, men man har också varit noga med att följa med den moderna utvecklingen och Fleurier Watch Co håller sin ställning som en av de främsta representanterna för schweizisk urindustri.

Som bekant har Israel sökt skapa en inhemsk urindustri. Med tillhjälp av amerikanskt kapital startades den år 1950 av framlidne Mordecai Lessem. Företaget har nu likviderats. Importen av ur och den snart mättade inhemska marknaden jämte svårigheten att få en lönsam export i gång ha tvingat företaget att ge upp.

UR OCH KOSMISK...

(Forts. fr. sid. 4)

Vill man söka orsaken till att uret fortar sig i solens påverkan, så har man att konstatera, att solens inflytande är starkast på middagen, då den står högst på himmelen. Denna förklaring är ju enkel nog, men fullt säker är den givetvis ej.

Var sker i så fall denna påverkan, det är frågan. Uret, som provats, hade antimagnetisk spiralfjäder och då tycker man, att den ej skulle kunna påverkas. Möjligen är det dragfjädern, som påverkas med hänsyn till i föregående omnämnda förändring av molekylerna genom polväxlingen. Hade uret saktat, hade detta varit en antagbar förklaring, men att det fortar sig, gör saken mera problematisk. Att solfläckarna i alla fall ha med saken att göra är ganska troligt.

Man konstaterade också under detta protuberansår, att oljan stelnade fort, ej minst i nya ur. Denna erfarenhet gjorde man, då det blev påfallande många nya ur som lämnades in för att få gången reglerad, för att de helt enkelt stannat o. s. v. Iakttagelsen gjordes, att oljan blivit hård, ej sällan mycket hård, trots det att ägaren blott för två à tre månader sedan köpt uret. Att det skulle vara länge lagrade ur, som sålts, var uteslutet, ty uren voro av senaste modeller. Sätter man nu dessa iakttagelser i samband med soleruptionerna, kan man förklara saken sålunda. Soleruptionerna utslunga med våldsam kraft och i intensiv form kosmiska strålar. De genomtränga, tack vare sin större täthet, lättare de höljen, som skydda jorden och de verka alltså mera obehindrat än vid normala tillstånd. Dessa strålar utlösa biologiska retnings effekter på vår jord. Givetvis kunna de även utlösa kemiska retnings effekter och då nu oljan i uret består av såväl mineraliska som animaliska substanser, så äro de förutsättningar för handen, som äro grunden för retnings effekternas uppkomst. Oljans snabbt förändrade karaktär kan sålunda förklaras på detta sätt.

Man må hålla i minne, att här ovan meddelade iakttagelser gälla för ett förhållandevis litet område av jorden. Sol effekterna äro, som bekant, varierande, vilket ses i tillfälliga förändringar av klimatet o. s. v. Påverkan på uren är alltså också av varierande art. Skall man nå fram till ett mera detaljerat och korrekt resultat, får man föra iakttagelser på alla möjliga håll.

Steinböck påpekar, att det varit tur, att soleruptionernas intensitet stegrats just under det geofysiska året, då det är härigenom som han fått uppmärksamhetens riktad på fenomenet.

När nu fingret sätts på denna intressanta punkt, kommer man nog att ta fasta på gjorda erfarenheter och fortsätta iakttagelserna. För det korrekta

Danskt ur med intressant historia

Lanternaur daterat 1586.

Enligt danska tidningen B. T. har ett gammalt intressant ur nyligen påträffats av tecknaren Thor Bøgelund. Historien är följande.

För några år sedan köpte Bøgelund i en antikvitetsaffär i Köpenhamn ett golvur med gammalt engelskt foder. När han närmare granskade uret, fann han att det engelska uret kombinerats med ett gammalt s. k. lanternaur, tydligen av danskt ursprung och daterat 1586. Man gissar på, att detta ur inmonterats i det engelska för det vackra slagets skull.

Uret har foder av mässing eller liknande legering samt har två koncentriska sifferingar kring visaröppningen. Den yttre ringen har siffrorna 1—12 med romerska siffror och den inre timmarna angivna med arabiska siffror 13—24. Överst krönes uret av den skål, på vilken timmarna slagits. Överst på urets framsida läses årtalet 1586 och på nederdelen synas två vapen med underskrift Erick Langis Fern och Mørn.

Genom denna inskription föres uret tillbaka till Erik Lange, en i Danmark — och även utomlands — på sin tid mycket omtalad ädling, som ägde Erik Menveds gamla borg Bygholm. Lange var så fången i den på hans tid populära

urets framställning äro dessa iakttagelser av betydande både värde och intresse.

Till sist en reflexion: Talet om urfjäderbrott vid åskväder, kan kanske vara motiverat. Associationerna ligga nära till hands.

ra alkemin, att han offrade så mycket på denna, att han kom på obestånd och långa tider tvingades uppehålla sig i utlandet, oåtkomlig för missnöjda gäldenärer.

Tycho Brahes syster var förlovad med Lange och då hon ändå skulle fara och hälsa på brodern i Prag, sammanträffade hon med Lange i Eckernförde, där de gifte sig 1602.

Av efterlämnade handlingar vet man, att paret hade det ekonomiskt besvärligt och det omtalas, att goda vänner till dem hjälpt dem att pantsätta bl. a. sitt ur och även hjälpt dem med pengar för att inlösa det.

Att det är fråga just om detta ur, är ingalunda otroligt. Erik Langes namn står på det och de två vapensköldarna visa faderne-(fern) och moderne-(mørn) vapnen. Skölden med de tre rosorna är Langeättens vapensköld och balken med den hornprydda hjälmen är adelssläkten Gjordsens vapen, till vilken Langes moder hörde.

Vem som gjort uret är en fråga, som får lämnas obesvarad. En orientering kan dock göras. Danmark äger ju åtskilliga värdefulla ur från 1500-talet bl. a. på Rosenborg. Här har man två stycken av samma typ som Langes. Det ena är från 1556 och har tillhört Christian III och det andra från 1576 och det har ägts av Frederik II. Båda dessa ur ha utförts av Steffen Bøenner och man gör nog ej stort fel, om man anknyter Langes ur till denna verkstad.

År 1790 kunde man läsa: Här i en smedverkstad, växte Thomas Tompion upp, han, som från att göra plogdrag, började intressera sig för att reparera ur och sedan blev urmakare, ett yrke, som han drev till sin högsta höjd. Denna smedja, som är 500 år gammal, ligger i byn Ickwell i Bedfordshire, England. Byggnaden ingår bland Englands märkliga, antika byggnader. Den har nu inköpts av en herre vid namn Stanley Gilbert, som planerar att ändra om huset till kafé. Såväl urmakarnas ärevördiga gille som fornminnesföreningen i området jämte andra intresserade sammanslutningar och framstående kulturpersonligheter ha satt i gång en aktion för att förhindra att hr Gilberts plan blir satt i verket.

I Floda socken i Dalarna hade man hittat på metoden att mäta tiden med tillhjälp av middagsskåror på spiselmuren. Det är samma princip som tillämpas, när man sätter skåror i fönsterkarmen för att hålla reda på tiden.

Ett ganska vanligt sätt att räkna tiden förr var, att man prickade av den på sin egen skugga och stegade upp den. Antalet steg angav då den ungefärliga tiden på för- eller eftermiddagen. Kunde skuggan märkas med ett steg var klockan tolv, med två var hon ett o. s. v.

Det sköna i tidens tjänst.

När man driver affär eller en verksamhet, får man också draga försorg om, att folk får reda på det. I gamla dagar, när skråväldet alltjämt var en fast, borgerlig institution, var det inte så viktigt med reklamen. Yrkesmännens och handlarnas antal var lagligen begränsat och konkurrensen kunde därför aldrig bli så svår som senare, när näringsfriheten infördes.

Möjligheterna att reklamera för sina varor på samma sätt som i våra dagar funnos ej heller. Tryck och illustrationer behärskade ej det dagliga livet som nu och tidningar och periodiska publikationer voro få och hade liten betydelse hos folk i allmänhet, som inte var vidare läskunnigt.

Med införandet av nya grafiska metoder — träsnittet, kopparsticket, etsningen o. s. v. kom saken i annat läge. Man insåg värdet i att kunna trycka stora upplagor av t. ex. bilder, som kunde fånga allmänhetens intresse. Urma-

En fackman gör reklam på 1700-talet.

karna ha tydligt varit relativt tidigt ute i det ärendet.

Man vet ju, att urförsäljare flitigt reste omkring och erbjödo sina varor och det låg då nära till hands att skaffa sig talande reklamblad. De här två avbildade kopparsticken härröra från 1700-talet och äro dylika reklambilder.

Damen, som kallas den kvinnliga urmakaren, har som huvudbonad en pendyl och i handen ett byxsäcksur med repetermekanism, medan underredet är ett studsarur.

Den andra bilden visar urmakaren med sina verktyg — de flesta instuckna i livremmen — samt de typer av ur, som han kan leverera.

Men vare sig han eller den prydliga damen kunde väl svara för de prydligt svängda formerna, som voro moderna då hos bohaget; det fordrades nog andra yrkesutövare till det. Men då voro ju bilderna bra att ha och på så sätt blev det reklam även för andra yrkesidkare.

stycken och denna hade 1956 stigit till över 22.5 milj. stycken. Fabrikationsmetoderna ha grundligt reviderats och allt i maskinväg moderniserats.

År 1960 räknar man med att produktionen pr år skall ha nått upp till 35 milj. per år. Hitintills har det varit besvärligt nog att få tidmätare av alla slag, men på den punkten har det nu tack vare den ökade produktionen börjat lätta.

Automatiseringen införes etappvis. Den började med fabrikationen av boetter, men den har nu införts även för en hel del av urdelarna i övrigt och vidgas alltjämt i anslutning till de nya fem- och sjuårsplanerna.

Säkerligen dröjer det ej länge, innan Ryssland har en urindustri, som fullt

URKOMIS

— Är det nödvändigt att blombuketten innehåller campanula, glomerata, carpatica, persicifolia eller pusilla?

— Ja, bara klockblomstriga, den ska till en urmakare...

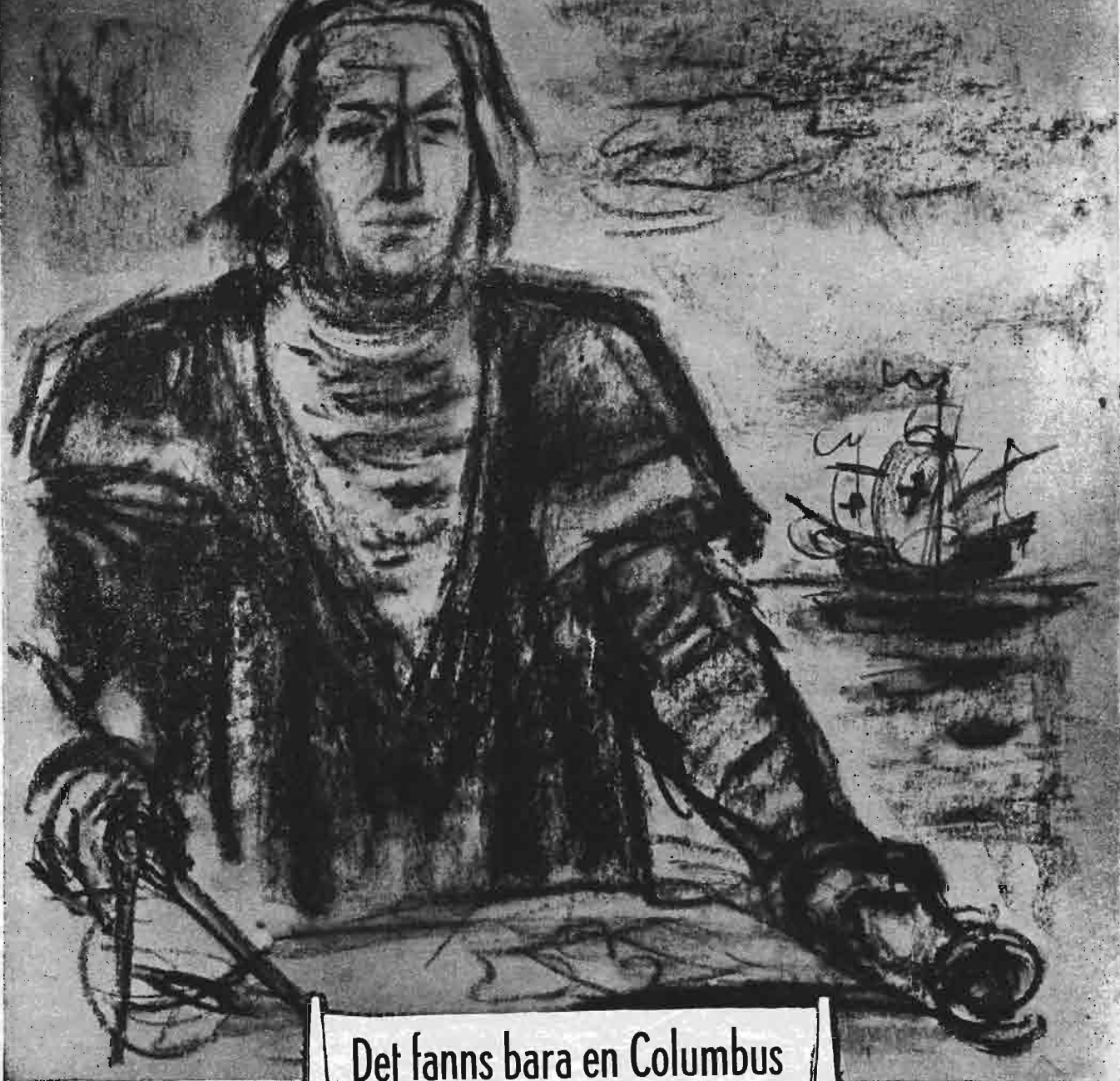
Fredrik I var en mycket framstående jägare och var bl. a. mycket road av björnjakt. År 1737 hade för kungens räkning anordnats ett björnskall vid Hallsta i Tierp. Man fick visserligen björnen ur idet, men den kom ej åt kungens håll och det gick ut över anordnaren av jakten, Schönberg, som tog sig illa vid av den kungliga onåden. Han talade emellertid med jägmästaren Hillerström, att denne mot betalning skulle leta reda på björnen. Han lovade även, att han skulle taga honom levande ur idet. Det gjorde han på det viset, att han kröp in i idet och oroade besten med en stång. När nu björnen i dåligt humör kom ut funnos ett par karlar till hands med stora järnsaxar, som klämdes om nacken och länderna på björnen, varefter denna snarades, lastades på en släde och fördes till Huddinge, där kungen tillbragt natten efter att dagen förut ha expedierat tre björnar.

Schönberg skyndade till kungen och berättade, hur det hela gått till och kuigen blev så förtjust, att han lät Hillerström själv berätta äventyret. Kungen blev så nöjd, att han skänkte Schönberg sitt briljanterade ur, dock med villkor, att denne till Hillerström överlämnade sitt silverur. Att kungen sedan sköt björnen är en sak för sig.

täcker behovet inom landet och även räcker till för östblockets övriga stater. Man är också noga med att trots mass-tillverkningen framställa kvalitetsvaror.

Ryska urindustrins expansion

Före år 1914 hade Ryssland ingen egentlig urindustri. Det var så gott som uteslutande från utlandet importerade delar, som man själv sammansatte till tidmätare. Det uppges, att man år 1913 presterade c:a 700.000 ur i Ryssland. Första egentliga inhemska prestationen var 1924, då man producerade 100.000 tidmätare, i huvudsak väckarur. Fem år senare var produktionen uppe i en miljon. Två större urfabriker öppnades 1930 i Moskva, men det var endast ett fåtal modeller man kunde producera. Produktionen fortsatte i alla fall att stiga och 1945 hade man nått upp till en årsproduktion av tre milj.

Det fanns bara en Columbus men miljoner drar nytta av Amerikas upptäckt

På alla livets områden dyker då och då upp en Columbusnatur — någon, som med helt nya idéer tar itu med saker och ting, som vågar allt, riskerar allt och sätter allt på ett kort. Lyckas han då är världen i stort eller smått som förvandlad — nya möjligheter öppnar sig, nya industrier uppstår, gamla utvecklas, nya livsrum skapas. Miljoner drar nytta av hans gärning.

Den schweiziska urindustrin sysselsätter omkring 70.000 människor. Dess export, som nådde sin toppsiffra 1956 med 300 miljoner dollars, är landets näst största. Och ändå, hur många av dem, som tillverkar, säljer eller köper schweizerur är medvetna om att denna världsomfattande industri grundar sig på tre uppfinningar, kronometerarmbandsuret, dess vattentätthet, dess självuppdragande mekanism. Och hur många vet, att dessa tre i stort sett är en mans verk. Denne man är Hans Wilsdorf, grundaren av the Rolex Watch Company.

Vem lyckades första gången tillverka ett armbandsur med samma precision som en skeppskronometer?

Vid sekelskiftet ansågs idén, att en så liten mekanism som ett armbandsur skulle kunna visa exakt tid, som enbart löjlig. Hans Wilsdorf var inte av den åsikten och gjorde därför ett experiment. 1912 uppdrog han åt Rolex att kosta vad det kostade att tillverka ett armbandsur, som skulle visa tiden lika exakt som en kronometer. Det verkade omöjligt, men två år senare, den 15 juli 1914, prövades ett litet Rolex-ur med en diameter av 25 mm på observatoriet i Kew under 15 dagar i fem olika lägen och under tre olika temperaturer. Dessa prov var exakt desamma, som en kronometer måste gå igenom.

Vem uppfann det första vattentäta uret?

Det första vattentäta uret patenterades 1926, även detta av Rolex. Det var den berömda Rolex Oyster-boetten, som hade upfunnits. Problemet med hur man effektivt skulle

skydda ett precisionsurverk mot alla yttre påfrestningar var löst. 1927 simmade en ung stenograf, miss Mercedes Gleitze, över Engelska Kanalen med ett Rolex-ur på armen. Uret var vid framkomsten fullständigt oskadat, det hade bestått provet. Högsta domstolen i Lausanne fastställde då, att inte sedan urindustrins början hade ett absolut vattentätt ur kunnat framställas förrän nu — och detta av Rolex.

Vem löste problemet med det första självuppdragande uret?

Redan på 1700-talet fanns det automatiska fickur, en uppfinning som tillskrives Abraham-Louis Ferret. Men dessa ur visade sig vara värdelösa och glömdes bort. Först 1931 lyckades det den tekniska staben hos Rolex, uppmuntrade och ledda på rätt spår av H. Wilsdorf, att lösa det problem, som under århundraden otaliga uppfinnare misslyckats med. Hur genial principen med Rolex perpetual-mekanism är, framgår bäst av det faktum, att den kuperats av alla andra urfabrikanter sedan Rolexpatentet löpt ut.

Vilken skillnad är det på ett vanligt ur och ett kronometerur?

Endast ett armbandsur, som har bestått de stränga, reglementsenliga proven på ett observatorium eller på ett av de sju officiella schweiziska instituten för urkontroll får kallas kronometerur. Varje Rolex kronometerur kännetecknas av det röda Rolex-sigillet och var och ett har sitt "Official Timing Certificate". Under de senaste 80 åren har av den enormt stora schweiziska urfabrikationen endast 487.647 ur tilldelats kronometer-certifikat. Inte mindre än 312.220 av dem är Rolex-ur — alltså nästan två tredjedelar av hela produktionen.

Världens mest fulländade ur. Med ett så unikt rekord är det inte att undra på att man i dag anser Rolex vara världens mest fulländade kronometerur. Tänk Er nu alla de epokgörande uppfinningarna för- enade i ett ur, lägg till en kalendermekanism, lägg ytterligare till en alldeles ny mekanism, som tydligt visar veckans dagar på urtavlan. Då får Ni Rolex senaste skapelse — the Daydate. Det har ett urverk, som tilldelats ett "Official Timing Certificate" med hedersomnämmandet "Especially good results". Det är fullständigt vattentätt och skyddat mot damm och smuts tack vare den berömda Rolex Oyster-boetten. Det är självuppdragande genom "rotormekanism". Det visar datum, som förstoras genom ett cyklopöga och som automatiskt växlar vid midnatt. Och det är det enda ur i världen, som tydligt visar veckans dagar. Även här sker den automatiska växlingen vid midnatt. Rolex Daydate är framtidens ur, som inom kort kommer att introduceras. Det är glädjande att detta kronometerur, som troligen är världens mest fulländade, tillverkas under den mans livstid, som betytt så oerhört mycket för urindustrins fantastiska utveckling.

ROLEX

En milstolpe i tidmätningens historia